

Μπαρούτα, Μ. (2019). Αξιοποιώντας διαθεματικά ένα μουσικό παραμύθι για την αποδοχή της διαφορετικότητας στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού. Στο Θ. Ράπτης & Δ. Κόνιαρη (Επιμ.), *Μουσική Εκπαίδευση και Κοινωνία: νέες προκλήσεις, νέοι προσανατολισμοί. Πρακτικά 8ου Συνεδρίου της Ε.Ε.Μ.Ε.* (σσ. 273–279). Θεσσαλονίκη: Ε.Ε.Μ.Ε.

Αξιοποιώντας διαθεματικά ένα μουσικό παραμύθι για την αποδοχή της διαφορετικότητας στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού

Μαρία Μπαρούτα
Εκπαιδευτικός ΠΕ 70, Μουσικός
tch_mbarouta@hotmail.com

Δεδομένου του πολυπολιτισμικού περιβάλλοντος που επικρατεί στα σημερινά σχολεία, καθίσταται αναγκαίο η εκπαιδευτική διαδικασία να αποτελεί μια διαδικασία κοινωνικοποίησης και εσωτερίκευσης των κυρίαρχων κοινωνικών προτύπων, μέσα από δημιουργικές πρακτικές, οι οποίες να παρέχουν τα κατάλληλα ερεθίσματα για προβληματισμό, κριτική σκέψη και διάλογο. Στην κατεύθυνση αυτή, προτείνεται η διαθεματική αξιοποίηση ενός μουσικού παραμυθιού στις πρώτες τάξεις του δημοτικού, με σκοπό να ενισχυθούν η συναισθηματική ανάπτυξη και οι κοινωνικές δεξιότητες των παιδιών, έτσι ώστε να νιώθουν τα ίδια αποδεκτά, να αποδέχονται τους άλλους και να αναγνωρίζουν την αξία της διαφορετικότητας. Περιγράφονται αναλυτικά οι δραστηριότητες με βάση το μουσικό παραμύθι του Αντώνη Παπαθεοδούλου «Σι Σου Ντο ή σ' ένα ξεχασμένο πιάνο», το οποίο αναφέρεται στην αποδοχή της διαφορετικότητας, προβάλλοντας το συγκεκριμένο θέμα με έναν έξυπνο τρόπο μέσα από τη μουσική και τη συνεργασία. Παρατίθενται οι στόχοι κάθε δραστηριότητας, καθώς και η μεθοδολογία που προτείνεται για την υλοποίηση του εκπαιδευτικού αυτού σεναρίου.

Λέξεις κλειδιά: διαφορετικότητα, μουσική, παραμύθι, διαθεματικότητα

A cross-thematic approach of a music fairy tale for integrating cultural diversity in primary education

Maria Barouta
Teacher / Musician
tch_mbarouta@hotmail.com

Given the multicultural environment prevailing in today's schools, it becomes necessary for the educational process to be a process of socializing and internalizing sovereign social standards in a creative way providing the appropriate stimuli for reflection, critical thinking and dialogue. In this direction, the cross – thematic exploitation of a music tale in the first classes of primary school is suggested in order to enhance the children's emotional development and social skills, so that they can accept and recognize the value of diversity. The activities, described in detail, are based on Antonis Papatheodoulou's music tale «Si Sou Do or on a forgotten piano», which refers to the acceptance of diversity, presenting this subject in a clever way through music and collaboration. The objectives of each activity and the methodology proposed for the implementation of this educational scenario are listed as well.

Keywords: cultural diversity, music, fairy tale, cross - thematic approach

Εισαγωγή

Αδιαμφισβήτητα η σύγχρονη εποχή χαρακτηρίζεται από πλήθος κοινωνικών και πολιτισμικών αλλαγών, οι οποίες επηρεάζουν και είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με

όλους τους τομείς της καθημερινότητας συμπεριλαμβανομένου και αυτόν της εκπαίδευσης. Η προσαρμογή των παιδιών στις αλλαγές της σύγχρονης κοινωνίας αποτελεί, πλέον, σημαντική πρόκληση για κάθε εκπαιδευτικό, ο οποίος πρέπει να εστιάσει στη διαδικασία της ομαλής κοινωνικοποίησης των παιδιών δίνοντάς τους τα κατάλληλα ερεθίσματα κι εφόδια να αντιμετωπίσουν τον εαυτό τους και τον κόσμο γύρω τους πολυπρισματικά. Πρώτιστος σκοπός θα πρέπει να είναι η ενίσχυση της συναισθηματικής ανάπτυξης και των κοινωνικών δεξιοτήτων των παιδιών, έτσι ώστε να νιώθουν τα ίδια αποδεκτά, να αποδέχονται τους άλλους και να αναγνωρίζουν την αξία της διαφορετικότητας (Κουρμούση & Κούτρας, 2011). Προς αυτήν την κατεύθυνση, ιδιαίτερα σημαντικός είναι ο ρόλος της μουσικής στην πολύπλευρη ανάπτυξη της προσωπικότητας των παιδιών (Κοκκίδου, 2015) και στην έκφραση των συναισθημάτων τους. Η αξιοποίησή της στην εκπαίδευση και η συσχέτισή της με άλλες τέχνες και γνωστικά αντικείμενα μέσα στη σχολική τάξη μπορεί να συνεισφέρει σημαντικά στην ανάπτυξη ατόμων ικανών να ελίσσονται εν μέσω κοινωνικών αλλαγών (Παπουτσή, 2012) και να αντιμετωπίζουν νέες προκλήσεις. Εξίσου σημαντική είναι και η συγκινησιακή απήχηση που έχει στον ψυχισμό των παιδιών και το παραμύθι. Το σύγχρονο παραμύθι είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με την κοινωνία, εκφράζει τις ανάγκες και τις επιθυμίες της και αποτελεί για τα παιδιά μέσο κοινωνικής αγωγής (Μαλαφάντης, 2011). Σε συνδυασμό, λοιπόν, με τη μουσική, προκύπτει ένας ιδιαίτερα δημιουργικός τρόπος διδασκαλίας μέσα από τον οποίο τα παιδιά μπορούν να εκφράσουν ελεύθερα τα συναισθήματα και τις απόψεις τους σχετικά με ποικίλα κοινωνικά θέματα.

Η αξία του μουσικού παραμυθιού στην εκπαίδευση

Σύμφωνα με την Ετμεκτσόγλου (2002), η ιδιαιτερότητα του μουσικού παραμυθιού ως διδακτικού εργαλείου έγκειται στο ότι συμβάλλει σε μάθηση που αντέχει στο χρόνο και μπορεί να ανασυρθεί εύκολα. Εμπλέκει και ενεργοποιεί τον μαθητή ως ολότητα με νου, σώμα και συναίσθημα αλλά και ως μέλος μιας κοινωνίας (Ετμεκτσόγλου, 2002). Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Τσέτσος «..η μουσική δεν μας κάνει να βλέπουμε, ούτε να σκεφτόμαστε, μας κάνει όμως σίγουρα να αισθανόμαστε και αυτό δεν έμεινε απαρατήρητο από φιλοσόφους και ερευνητές» (Τσέτσος, 2012, σελ. 33). Έχει αποδειχθεί από έρευνες ότι η μουσικότητα σε ένα άτομο βοηθά στη συνολική μαθησιακή επίδοση και στην ανάπτυξη επιστημονικών – ακαδημαϊκών δεξιοτήτων, καθώς και άλλων ταλέντων (Revez, 2001· Λυμπεράκης, 1997).

Από τα προϊστορικά ακόμη χρόνια η μουσική είναι ένα είδος επικοινωνίας που συντελεί στη δημιουργία κοινωνικών σχέσεων. Κατά τον Dalcroze (1921) πρέπει να παίζει βασικό ρόλο στη γενικότερη εκπαίδευση του ατόμου, γιατί ανταποκρίνεται στις πιο ποικίλες επιθυμίες του. Καταφέρνει να συγκινήσει την ψυχή μικρών και μεγάλων, παρακινώντας τη φαντασία και προσφέροντας πρωτόγνωρες εμπειρίες. Επιπλέον, ενισχύει τη δημιουργικότητα. Όπως υποστηρίζουν οι Saether, Mbye και Shayesteh (2012), η δημιουργικότητα είναι η ικανότητα να κάνει κανείς συνδυασμούς. Μέσα από την καλλιέργεια της δημιουργικής σκέψης και δράσης, η μουσική αποτελεί μέρος μιας ολιστικής παιδείας κι έναν τρόπο ανακάλυψης και κατανόησης του κόσμου (Σταυρίδης, 2001).

Το ίδιο σημαντική είναι και η προσφορά του παραμυθιού στην προσωπική και νοητική ανάπτυξη του παιδιού. Η αρχαία τέχνη της αφήγησης αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της επικοινωνίας όχι μόνο μεταξύ ανθρώπων, αλλά και ολόκληρων λαών. Μέσα από τα παραμύθια τα παιδιά μαθαίνουν να χειρίζονται καταστάσεις και προβλήματα που συναντούν στην πραγματική τους ζωή και παράλληλα διεγείρεται η φαντασία τους. Επιπλέον, τα παραμύθια προσφέρουν έυφορο έδαφος για προβληματισμό γύρω από σημαντικά και δύσκολα ζητήματα που αφορούν τις ανθρώπινες σχέσεις και συχνά η προσέγγισή τους αποτελεί μεγάλη πρόκληση για γονείς κι εκπαιδευτικούς.

Συνεπώς, τα αποτελέσματα που προκύπτουν όταν η μουσική εμπλουτίζει ένα παραμύθι ή μια ιστορία θα μπορούσαν να είναι εντυπωσιακά. Το μουσικό παραμύθι αποτελεί το μονοπάτι εκείνο που μπορεί να οδηγήσει τα παιδιά σε νέους εκφραστικούς δρόμους. Μπορεί για παράδειγμα να προσφέρει ενδιαφέρουσες δραστηριότητες συμπεριλαμβάνοντας το στοιχείο της σωματικότητας, το οποίο σύμφωνα με τον Ράπτη (2015) αναγνωρίστηκε από πολύ παλιά στη μουσική και η σχετική σκέψη συστηματοποιήθηκε από τις αρχές του 20ού αιώνα. Γεννά, λοιπόν, καινούριες ιδέες, συναισθήματα και εικόνες και μπορεί εύκολα να δημιουργήσει ένα νέο πλαίσιο έκφρασης, προσωπικό και ιδιαίτερο, από την σύλληψη μέχρι την παρουσίασή του. Κοινό σημείο αναφοράς μουσικής και παραμυθιού αποτελεί το γεγονός ότι και οι δύο αυτές τέχνες υπάρχουν κι εξελίσσονται μέσα στο εκάστοτε κοινωνικό και ιστορικό πλαίσιο. Είναι προϊόντα κοινωνικών διεργασιών και αλληλεπιδρούν με το ευρύτερο πολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο λειτουργούν.

Στόχοι, μεθοδολογία και διαθεματική προσέγγιση του εκπαιδευτικού σεναρίου

Παρακάτω παρατίθενται τα στάδια υλοποίησης του εκπαιδευτικού σεναρίου, κατά το οποίο αξιοποιήθηκε διαθεματικά το μουσικό παραμύθι «Σι Σου Ντο ή σ' ένα ξεχασμένο πιάνο» του Αντώνη Παπαθεοδούλου. Το παρόν σενάριο υλοποιήθηκε από μαθητές της Β' τάξης του Δημοτικού στα πλαίσια του μαθήματος της Ευέλικτης Ζώνης και διήρκησε οχτώ διδακτικά δίωρα.

Οι στόχοι του σεναρίου διαμορφώθηκαν σε τρία επίπεδα, γνώσεων, δεξιοτήτων και στάσεων (Courau, 2000) και διατυπώνονται παρακάτω:

Σε επίπεδο γνώσεων:

- Να κατανοήσουν οι μαθητές τι σημαίνει «είμαι διαφορετικός».
- Να περιγράψουν σε ποιους τομείς μοιάζουμε και σε ποιους διαφέρουμε.
- Να αφηγούνται μια ιστορία με χρονική αλληλουχία.

Σε επίπεδο δεξιοτήτων:

- Να συνεργάζονται μεταξύ τους.
- Να αναγνωρίζουν τα συναισθήματα στον εαυτό του και στους γύρω τους.
- Να συσχετίζουν μελωδίες με συναισθήματα και εικόνες.

Σε επίπεδο στάσεων:

- Να αποδέχονται και να σέβονται τη διαφορετικότητα των άλλων.
- Να ενθαρρύνουν τους συμμαθητές τους να κάνουν το ίδιο.
- Να υιοθετήσουν τον διάλογο ως μέσο επίλυσης προβλημάτων.
- Να εκφράζουν τα συναισθήματα και τις απόψεις τους.

Για την υλοποίηση των δραστηριοτήτων χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος project (Fray, 1998) σε συνδυασμό με την ομαδοσυνεργατική διδασκαλία (Ματσαγγούρας, 2000). Οι επιμέρους συμμετοχικές τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν είναι η διατύπωση ερωτήσεων, ο διάλογος, η ιδεοθύελλα (brainstorming), η επίδειξη και τα παιχνίδια ρόλων, έτσι ώστε να δημιουργηθούν συνθήκες μάθησης κι έρευνας στο σχολείο, να αναπτύξουν οι μαθητές την κριτική τους ικανότητα και να συνεργαστούν. Η διαρρύθμιση της τάξης ήταν σε ομάδες. Τα θρανία ήταν τοποθετημένα αντικριστά για να υπάρχει οπτικοακουστική επαφή μεταξύ παιδιών και μεταξύ παιδιών και εκπαιδευτικού.

Το παρόν εκπαιδευτικό σενάριο προσεγγίστηκε διαθεματικά μέσα από τα μαθήματα της Μουσικής (ακρόαση μελωδιών – δημιουργία ορχήστρας με διάφορα κρουστά), της Γλώσσας (παραγωγή γραπτών κειμένων – δραστηριότητες φιλιανγνωσίας), των Μαθηματικών (ρυθμικές δραστηριότητες με μέτρημα ρυθμού), των Εικαστικών και της Φυσικής Αγωγής (δραστηριότητες κίνησης και αναπαράστασης με το σώμα).

«Σι Σου Ντο» - Υπόθεση και Δραστηριότητες

Το παραμύθι «Σι Σου Ντο ή σ' ένα ξεχασμένο πιάνο» του Αντώνη Παπαθεοδούλου είναι ένα ασπρόμαυρο μουσικό παραμύθι για τη διαφορετικότητα. Η ιστορία διαδραματίζεται σε ένα παλιό ξεχασμένο πιάνο, όπου τα πλήκτρα μαλώνουν για το ποια είναι πιο σημαντικά (τα άσπρα ή τα μαύρα) και ποια βγάζουν καλύτερο ήχο. Παρ' όλα αυτά τα σχόλια ενός μικρού αγοριού θα αποτελέσουν την αιτία να ανακαλύψουν ότι τον πιο υπέροχο ήχο τον δημιουργούν όλα μαζί και το καθένα είναι μοναδικό με τον δικό του τρόπο.

Οι δραστηριότητες που υλοποιήθηκαν περιγράφονται αναλυτικά παρακάτω:

Δραστηριότητα 1η: Προβλήθηκαν εικόνες του παραμυθιού (πιάνο, πλήκτρα) και διατυπώθηκαν οι εξής ερωτήσεις:

- Τι βλέπετε στις εικόνες;
- Γνωρίζετε τι είναι; Έχετε δει από κοντά;
- Ποια θα μπορούσε να είναι η υπόθεση του παραμυθιού;
- Τι λέτε να συζητάνε τα πλήκτρα μεταξύ τους; Ποια συναισθήματα διακρίνετε στην έκφρασή τους;
- Όλα τα πλήκτρα είναι ίδια μεταξύ τους; Σε τι διαφέρουν;
- Όλοι εμείς είμαστε ίδιοι μεταξύ μας; Τι έχουμε ίδιο και τι διαφορετικό;

Δραστηριότητα 2η: Με τη μέθοδο της ιδεοθύελλας καταγράφηκαν όλες οι απαντήσεις των παιδιών.

Δραστηριότητα 3η: Ξεκίνησε η ανάγνωση του παραμυθιού μέχρι το σημείο που τα άσπρα και τα μαύρα πλήκτρα μαλώνουν. Τα παιδιά εξέφρασαν τη γνώμη τους, λέγοντας αν συμφωνούν με όσα συζητούν τα πλήκτρα ή όχι και γιατί. Στη συνέχεια, σε φύλλα εργασίας με εικόνες από το παραμύθι συμπλήρωσαν διαλόγους, ανά 2 ή 3 άτομα, σε συννεφάκια σύμφωνα με τα συναισθήματα των πλήκτρων.

Δραστηριότητα 4η: Συζητήσαμε για τα συναισθήματα των πλήκτρων και πήραμε αντίστοιχες εκφράσεις. Γίναμε λυπημένοι, θυμωμένοι, αγανακτισμένοι, ειρωνικοί, χαρούμενοι, προβληματισμένοι. Έπειτα, έγινε η δραματοποίηση των διαλόγων που γράψανε τα παιδιά μέσα στην τάξη.

Δραστηριότητα 5η: Τέθηκε στα παιδιά η ερώτηση «Τι θα προτείνατε εσείς για να σταματήσει ο καβγάς;». Συνεχίστηκε η ανάγνωση σχετικά με την ιδέα και την πρόταση ενός πλήκτρου να έχουν ίδιο ήχο όλα τα πλήκτρα. Τα παιδιά φαντάστηκαν ποιο θα μπορούσε να είναι το αποτέλεσμα και το ανακοίνωσαν στην τάξη. Ακολούθησε το βιωματικό παιχνίδι «Ορχήστρα εν δράσει!». Μοιράστηκαν στα παιδιά μουσικά όργανα τα οποία υπήρχαν στο σχολείο, όπως ντέφι, μαράκες, κουδουνάκια, κλάβες, ξυλόφωνα, μεταλλόφωνα και ταμπούρο. Αρχικά, έπαιξαν κάποια ρυθμικά μοτίβα τα παιδιά που είχαν ίδια μουσικά όργανα, για παράδειγμα μόνο τα μεταλλόφωνα ή οι μαράκες. Στη συνέχεια έπαιξαν τα ίδια ρυθμικά μοτίβα όλοι και τέλος κάθε ομάδα οργάνων έπαιξε διαφορετικό ρυθμικό μοτίβο. Σ' αυτό το σημείο, πρέπει να διευκρινιστεί πως η επίδειξη για τον τρόπο παιξίματος των μουσικών οργάνων και η διδασκαλία τους είχε προηγηθεί. Στο τέλος του παιχνιδιού, τα παιδιά συζήτησαν το αποτέλεσμα.

Δραστηριότητα 6η: Οι μαθητές άκουσαν διάφορες μελωδίες και μουσικά κομμάτια, τα οποία προκαλούν διαφορετικά συναισθήματα, πήραν τις ανάλογες εκφράσεις και κινήθηκαν σύμφωνα με τη μουσική. Αμέσως μετά ρωτήθηκαν αν όλοι κινούμαστε το ίδιο χαρούμενα ή έχουμε την ίδια χαρούμενη έκφραση.

Δραστηριότητα 7η: Οι μαθητές ζωγράφισαν σκέψεις και συναισθήματα με αφορμή τη μουσική και αφηγήθηκαν από την αρχή την ιστορία μέχρι το σημείο που είχαμε φτάσει διατυπώνοντας ένα δικό τους τέλος.

Δραστηριότητα 8η: Ολοκληρώσαμε την ανάγνωση του παραμυθιού. Τα παιδιά έγιναν εικονογράφοι και ζωγράφισαν την τελευταία εικόνα του παραμυθιού όπως τη φαντάστηκαν. Ακούσαμε και πάλι διάφορες μελωδίες και τα παιδιά είπαν ποια θα ήθελαν να βγαίνει από το πιάνο στην τελική σκηνή.

Παρουσίαση και αξιολόγηση του εκπαιδευτικού σεναρίου

Η παρουσίαση του project έγινε με διάφορους τρόπους (Βασάλα, 2011) που περιλάμβαναν όλα όσα έφτιαζαν, έμαθαν και ήταν σε θέση να παρουσιάσουν οι μαθητές. Αρχικά αναρτήθηκαν οι αφίσες των παιδιών με τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους με αφορμή τη μουσική που άκουσαν στον πίνακα ανακοινώσεων του σχολείου. Επιπλέον, οι μαθητές μίλησαν σχετικά με τις εντυπώσεις και όλα όσα έμαθαν μέσα από το μουσικό αυτό παραμύθι για τη διαφορετικότητα σε τοπικό ραδιοφωνικό σταθμό. Τέλος, διοργανώθηκε μια εκδήλωση στο χώρο του σχολείου, κατά την οποία :

- Έγινε έκθεση ζωγραφικής με τις τελικές εικόνες του παραμυθιού όπως τις φαντάστηκαν και τις ζωγράφισαν οι μαθητές.

- Έγινε η δραματοποίηση των διαλόγων των πλήκτρων από τους μαθητές.
- Οι μαθητές παρουσίασαν το βιωματικό παιχνίδι «Ορχήστρα εν δράσει!»
- Εξέφρασαν το προσωπικό τους μήνυμα για την αποδοχή της διαφορετικότητας.

Στην εκδήλωση ήταν καλεσμένοι οι υπόλοιποι μαθητές του σχολείου, οι εκπαιδευτικοί και οι γονείς των παιδιών.

Η αξιολόγηση του εκπαιδευτικού σεναρίου έγινε αρχικά με τις απόψεις των παιδιών για το κατά πόσο εμπλούτισαν τις γνώσεις τους, απαντήθηκαν τα ερωτήματά τους, τηρήθηκαν οι κανόνες που τέθηκαν εξ αρχής, έμειναν ικανοποιημένοι από τις εργασίες τους, αντιμετώπισαν προβλήματα και διασκέδασαν μέσα από την όλη διαδικασία. Επιπλέον, λήφθηκαν υπόψη και οι δικές μου προσωπικές σημειώσεις σχετικά με την εμπλοκή τους στις δραστηριότητες του σεναρίου, τη συμπεριφορά τους και το αν τελικά επιτεύχθηκαν οι παιδαγωγικοί στόχοι που τέθηκαν κατά τον αρχικό προγραμματισμό.

Συμπεράσματα – Συζήτηση

Με βεβαιότητα μπορούμε να πούμε πως η αλλαγή στάσεων πολύ δύσκολα μπορεί να επιτευχθεί. Θέτοντας αρχικά τον στόχο της αποδοχής της διαφορετικότητας από τους μαθητές, δεν αναμένουμε να υπάρξει αισθητή αλλαγή από τη μια μέρα στην άλλη. Παρ' όλα αυτά, αυτό που πραγματικά είναι σημαντικό και είχε αποτελέσματα ήταν το να λαμβάνει υπόψη του το κάθε παιδί τις διαφορετικές απόψεις κι επιθυμίες των υπολοίπων, δεδομένου ότι ο κάθε συμμαθητής του είναι διαφορετικός, με αποτέλεσμα να μειωθούν σε μεγάλο βαθμό οι εντάσεις μεταξύ τους στον χώρο του σχολείου. Δημιουργήθηκε ένας προβληματισμός, ο οποίος πολλές φορές αποτέλεσε έναυσμα επικοδομητικών συζητήσεων, αλλά και παιχνιδιού. Πιο συγκεκριμένα οι δραστηριότητες συνέβαλαν ώστε οι μαθητές να νιώσουν πιο άνετα να εκφράζουν τα συναισθήματά τους και κατά συνέπεια να μπαίνουν σιγά σιγά στη διαδικασία διαχείρισής τους.

Προσωπικά, θεωρώ πως η έκφραση και διαχείριση των συναισθημάτων των παιδιών σχετικά με «λεπτά» κοινωνικά ζητήματα, όπως αυτό της διαφορετικότητας, αποτελεί ένα από τα φλέγοντα ζητήματα με τα οποία έρχονται σε επαφή οι εκπαιδευτική καθημερινά και η αξιοποίηση των μουσικών παραμυθιών αποτελεί ένα ιδιαίτερα χρήσιμο εργαλείο για να θίξουν τέτοιου είδους προβληματισμούς.

Σ' αυτό το σημείο πρέπει να δοθεί η ανάλογη σημασία κατ' αρχάς στο ενδιαφέρον και τη διάθεση του ίδιου του εκπαιδευτικού να εισάγει τα παιδιά σε τέτοια θέματα, ενθαρρύνοντας την προσωπική και συναισθηματική τους ανάπτυξη κι έπειτα στην κατάλληλη και πολύ καλά δομημένη οργάνωση και προετοιμασία της διδασκαλίας. Η προσέγγιση τέτοιων θεμάτων πρέπει να γίνεται με πολύ σεβασμό και υπευθυνότητα προς τα παιδιά. Οι στόχοι επιβάλλεται να καθορίζονται πολύ συγκεκριμένα εξ αρχής και να παρέχεται στους εκπαιδευτικούς η κατάλληλη επιμόρφωση, έτσι ώστε να μπορούν να ανταπεξέλθουν νιώθοντας αυτοπεποίθηση.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Βασάλα, Π. (2011). *Η μέθοδος PROJECT. Εκπαιδευτικό υλικό για προγράμματα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης* (E - BOOK/PDF).
- Cougau, S. (2000). Ο ρόλος του εκπαιδευτή ενηλίκων και οι εκπαιδευτικές μέθοδοι. Στο Κόκκος, Α. (Επιμ.), *Διεθνής συνδιάσκεψη για την εκπαίδευση ενηλίκων*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ετμεκτσόγλου Ι. (2002). Κόκκινη κλωστή δεμένη, στην ανέμη τυλιγμένη... Το ζωντάνεμα του παραμυθιού με τη μουσική και της μουσικής με το παραμύθι: Ψυχολογική προσέγγιση του παραμυθιού ως διδακτικού εργαλείου στην μουσική εκπαίδευση. *Μουσική Εκπαίδευση, III* (11/Πρακτικά του 3ου Συνεδρίου της Ελληνικής Ένωσης για τη Μουσική Εκπαίδευση, Βόλος), 227–238.
- Fray, K. (1998). *Η μέθοδος Project*, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Jaques-Dalcroze, E. (1921/1980). *Rhythm, music and education*. London, United Kingdom: Dalcroze Society.
- Κοκκίδου, Μ. (2015). *Διδακτική της μουσικής: Νέες προκλήσεις, νέοι ορίζοντες*. Αθήνα: Εκδόσεις fagotto books.
- Κουρμούση, Ν., & Κούτρας, Β. (2011). *Βήματα για τη ζωή: Πρόγραμμα ατομικών και κοινωνικών δεξιοτήτων για το νηπιαγωγείο*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Λυμπεράκης, Σ. Α. (1997). *Εγκέφαλος και Ψυχολογία, Εισαγωγή στη Νευροψυχολογία*. Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Ματσαγγούρας, Η. (2000). *Ομαδοσυνεργατική διδασκαλία και μέθοδος*. Αθήνα: Γρηγόρης
- Μαλαφάντης, Κ. Δ. (2011). *Το παραμύθι στην εκπαίδευση: Ψυχοπαιδαγωγική διάσταση και αξιοποίηση*. Αθήνα: Διάδραση.
- Παπαθεοδούλου, Α. (2006). *Σι Σου Ντο ή σ' ένα ξεχασμένο πιάνο, ένα ασπρόμαυρο παραμύθι για τη διαφορετικότητα*. Διαθέσιμο στο http://dide-anatol.att.sch.gr/perival/FAKELOS_ESY_OPOS_KI_EGO/si_sou_do_GRE.pdf
- Παπουτσή, Γ. (2012). Κοινωνικός αποκλεισμός και εκπαίδευση. *Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.)*, 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο, 5 - 7 Οκτωβρίου, Αθήνα.
- Ράπτης, Θ. (2015). *Μουσική Παιδαγωγική. Μια συστηματική προσέγγιση*. Αθήνα: Orpheus.
- Revez, G. (2001). *Introduction to the Psychology of Music*. Mineola, New York, Dover Publication, INC.
- Saether, E., Mbye, A., & Shayesteh, R. (2012). *International tentions and creativity in music*. In G. E. McPherson & G. F. Welch (Eds.), *The Oxford Handbook of Music Education*. New York: Oxford University Press.
- Σταυρίδης, Μ. (2001). *Μουσική Αγωγή και Παιδεία. Σύγχρονες προσεγγίσεις και προοπτικές*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τσέτσος, Μ. (2012). *Στοιχεία & περιβάλλοντα της μουσικής: Μια φιλοσοφική εισαγωγή στη μουσικολογία*. Αθήνα: fagotto.